

Identitet –
utenforskap/innenforskap -
fellesskap

7. nordiske
gruppepsykoterapikonferanse

Stavanger 26.05.10

Svein Haugsgjerd

Oss og dem

- Biologisk grunnlag: familien og avkommet
- Slekten, klanen, stammen, totemdyret
- Ættetavler, hvem nedstammer du fra?
- Betegnelsen på oss selv: "mennesker", "taino" = de edle, adel av Adler, ørn
- De andre: barbarer, kannibaler/karibier
- Yurok & karok: downstream & upstream people ("Barndommen og samfunnet")
- Annet språk, klesdrakt, skikker, matvaner

Distinksjoner

- Den sosiale verden i er full av distinksjoner som vi lever *gjennom* og som lever gjennom oss – vi arver, velger, skaper
- De kan være grove (hudfarge, språk) eller subtile (kleskoder, ”dannet tale”)
- Basert på synlige kjennetegn pluss et imaginært tillegg (fordommer, doxa)
- Forskjeller reproducerer forskjeller, fordommer reproducerer fordommer

Språket

- Distinksjoner blir almengjort gjennom at vi setter ord på dem.
- Vi har ikke fordommer mot noen vi ikke har noen betegnelse på
- "Ratio" er den språklige roten til så vel:
  - - rasjonalitet, resonere
  - - rasjon, andel
  - - rase
- Den første som dør i krig er sannheten

Hierarkier

- I alle samfunn er det hierarkier, forskjeller når det gjelder å bli respektert, å inneha privilegier, innflytelse, makt
- Kjønn, klasse, yrke, etnisitet, seksuell legning har stor vekt for rangordning
- I sammensatte samfunn vil den gruppen med høyest rang også ha størst definisjonsmakt – utøve kulturelt hegemoni
- De med lavest rang vil oppleve rangordningen som urettferdig, særlig når samfunnet er i endring

Er det mulig å elske sin neste?

- Fra vår egen erfaring med gruppeterapi vet vi:
- Det naturlige er å misunne sin neste, mistro sin neste, frykte sin neste.
- Lignelsen om den barmhjertige samaritan
- Paulus: "Det er ikke mann eller kvinne, jøde eller greker" – det etiske kravet om universalitet er revolusjonerende
- En fiende: en hvis historie du ikke har hørt.

Hvem er utenfor?

- Tradisjonelt: tater, samer, nordlendinger
- Ur-eksemplet: nazismens ofre:
  - - jøder - sigøynere - homofile
- Hvem er utenfor i dagens Europa?
  - muslimer? – illegale innvandrere? -
  - tiggere? – husløse? – prostituerte? -
  - stoffmisbrukere? – psykiatriske pasienter?
- I fremtiden: arbeidsløse? IT-analfabeter?
- krigsveteraner? krigsofre?

Kritisk sosialteori

- Katastrofene i Europa 1914-1930 (krigen, sosialismens fallitt, fascismen, antisemittismen, stalinismen) skapte behov for en samfunnsteori som både forklarte hvordan alt dette kunne skje, som var nøktern og som også hadde en etisk (normativ) appell.
- Institutt for sosialforskning i Frankfurt: Horkheimer & Adorno, Fromm, Marcuse

Pessimistisk vending

- Horkheimers, Adornos og W. Benjamins samtidsdiagnose ble imidlertid mer pessimistisk utover på 1930-tallet, da nazismen seiret og de måtte dra i eksil.
- Pessimismen knyttet seg også til tanken at teknologiske fremskritt underminerer de mer opprinnelige humanistiske verdiene
- Konservativ og radikal samfunnskritikk møttes i kritikken av teknologien som fortrengte de gamle fellesskapenes verdigrunnlag

Den autoritære personlighet

- Institutt for sosialforskning, Frankfurt gjenoppstod som New School of Social Research, New York på slutten av 1930-åra.
- Fromm, Adorno og Frenkel-Brunswick: den patriarkalske familien skapte den autoritære personlighet som igjen skal forklare nazismen og holocaust
- Hanna Arendt: Eichmann og ondskapens banalitet: blind lydighet, autoritetstro
- Erikson: Barndommen og samfunnet

Erkjennelseledende interesser

- Jürgen Habermas 1968 "Erkjennelse og interesse": Tre ulike typer vitenskaper uttrykker ulike motiver for å søke kunnskap
- *Naturvitenskapene* Hypotetisk-deduktiv metode
- *Historiske og humanistiske fag* Hermeneutikk
- *Frigjørings-vitenskaper*: kritikk av falsk selvforståelse,
- Psykoanalyse, gruppeanalyse, marxistisk ideologikritikk ("falsk bevissthet"), analyse av fordommer, diskriminering og kolonialisme

Hva er politisk rettferdighet?

- Hobbes skapte politisk filosofi 1700-tallet
- I stedet for å slåss innbyrdes, velger de adelige en konge som bestemmer.
- John Rawls: la alle i samfunnet bli enig om regler mellom klassene/gruppene uten å vite hvilken posisjon de selv vil havne i.
- Dette er en veldig formal betraktning, uegnet overfor den konkrete politikken.

Er regler for herredømmefri kommunikasjon nok?

- Rosseau var sosialfilosofiens skaper 1700-tallet
- Hva skal til for å sikre et rettferdig samfunn hvor alle får muligheten for et godt liv?
- Habermas` regler for *herredømmefri kommunikasjon*: en teori som vil avdekke idealer om rettferdighet som er nedfelt folks hverdagerfaring i sin livsverden.
- Jfr. Løgstrup: ”spontane livsytringer” som tillit.
- Tar ikke fatt i spørsmålet om makt til endring

Kamp om anerkjennelse

- Axel Honneth: videreutvikler kritisk teori
- De undertrykte har ikke behov for å legitimere sin posisjon
- De mangler et kulturelt klima for å utarbeide argumentasjon. Kritisk teori må derfor komme "ovenfra"
- Klasesamfunnet: vedvarende ulik fordeling av muligheten til å oppnå anerkjennelse og til å oppleve frihet og kontroll over eget liv

Anerkjennelsens tre områder

- Honneth: "Kampen for anerkjennelse. Om de sosiale konflikters moralske grammatikk" 1992
- Privatsfæren: bli møtt med kjærlighet og respekt i familie og venne-sfæren (ikke forakt)
- Rettssfæren: å bli omfattet av fulle juridiske rettigheter – likhet for loven (ikke diskriminering)
- Samfunnssfæren: bli respektert som bidragsyter i fellesskapet – som den man er og for det man gjør (ikke bli sett ned på, oversett, usynliggjort)

Forakt og krenkelse

- Honneth: "Foraktens sosiale dynamikk" 1993
- De laveste sosiale gruppernes protest grunner seg i erfaring av krenkelse mot intuitive rettferdighetsoppfatninger
- Den normative kjerne: forventning om å bli behandlet med respekt på lik linje med alle
- Kritisk sosialteori må derfor ta utgangspunkt i slike krenkelseserfaringer

Individualismens paradoksale frihetsgevinst

- Honneth: "Å lide av ubestemthet" 2000
- Det gamle klassesamfunnet satte snevre rammer men tydelige regler for anerkjennelse
- Dagens individualistiske samfunn krever at man organiserer sin egen selvrealisering.
- Denne ubestemtheten skaper angst, depresjon, nye former for sosial misere
- A.Ehrenberg: "Tretthet av å være seg selv"

Omfordeling eller anerkjennelse

Nancy Fraser mot Honneth

Vi må ta som utgangspunkt reaksjoner på urettferdighet:

- Ulikhet i ressurser/makt er urett i seg selv
Vi må kreve lik adgang til deltakelse
- 1. Likheter (fordeling)
- 2. Likeverdighet (anerkjennelse)
- 3. Representasjon der beslutninger tas

Hva er fremskritt?

- Fremskritt i sosial anerkjennelse betyr både individualisering og inkludering
- Større respekt for individets frihet, større grad av inkludering i fellesskapet
- Har alle krav på anerkjennelse? Nei, det etiske grunnlaget må være universalistisk
- Rasistiske grupper har ikke krav på anerkjennelse for sin ideologi

Usynliggjøring

- Forakt eller ringeakt er ikke den eneste motsetningen til anerkjennelse.
- Å bli usynliggjort, fortiet, ikke regnet med er en krenkelse av forventningen om anerkjennelse som i dagens samfunn er like aktuell som forakten.

Tingliggjøring

- I økende grad blir vi behandlet objektiverende, sakliggjørende i stedet for personlig – vi blir møtt med vurdering i stedet for engasjement.
- Skille mellom indre tilstander og ytre atferd
- Det blir en "second nature", som i jobbintervjuet
- Varefetisjisme – vi behandler oss selv og andre som varer på et marked

Fortelle sin lidelseshistorie

- R. Rorty: "Mennesket er et dyr som ikke bare *opplever* lidelse, men som også kan *fortelle* om sin lidelse"
- Mennesker som opplever menneske-skapte katastrofer har rett til å fortelle sin historie, som ikke er identisk med *sannheten* om hele situasjonen.
- Sannheten er knyttet til *den ekskluderte posisjon* (slavene, jødene under krigen, palestinerne i dag osv).
- Sannhet som *universalitet* betyr også å *ta parti* i en historisk situasjon bygget på så god innsikt man lykkes å arbeide seg frem til
- Innsikten er aldri fullstendig, man må ta *valg*

Det aktive liv

- Hanna Arendt: "Det aktive liv" utspiller seg på tre arenaer:
- *Reproduksjon*: ivareta sine nære relasjoner, sørge for neste generasjon
- *Produksjon*: bidra med nyttig arbeid ut fra sin kompetanse
- *Politisk ansvar*: delta som samfunnsborger i det offentlige ordskifte, søke kunnskap om hvordan samfunnet fungerer og engasjere seg ut fra sitt valgte verdigrunnlag

Likhets- eller identitetskamp

- Vi lever i en tid da mange grupper kjemper for anerkjennelse og likeverd
- Identitetskampen (multikulturalismen) er viktig, men hvordan skal vi kunne forstå helheten i den samfunnsutviklingen vi blir påvirket av?
- Den sterkeste drivkraften er *kapitalen*
- *Kapitalen* søker seg alltid dit det lønner seg, i en nådeløs konkurranse mellom ulike selskaper, konserner, til uutnyttede ressurser, billig arbeidskraft, minst mulig regler, skatt osv.

Vinning for noen er tap for andre

- Rosa Luxemburg og Hanna Arendt hevdet at akkumulasjon av rikdom betydde at andre mistet sin eiendom – jfr. Charles Dickens romaner
- I dag rammer dette landbefolkningen i den tredje verden som mister sitt livsgrunnlag og trekkes til lavstatusarbeid i Hongkong, Shanghai, Singapore, Dubai eller arbeidsløshet i Mexico City, Sao Paulo eller kriminalitet i Ciudad Juarez
- Finanskrisen er en katastrofe som for kapitalen byr på nye muligheter for fortjeneste

Globaliseringens ”obskøne” underside

- Slavoj Zizeks uttrykk: ”obscene” = backstage til forskjell fra on stage, *bak* scenen, *ikke* på scenen.
- Eksempel: vareproduksjon flyttes fra USA til Kina, mens varene konsumeres i USA.
- Amerikanske arbeidere mister jobben, og senere huset pga. råtne lån og finanskrise
- Kinesiske bønder blir underbetalte fabrikkarbeidere med stor helserisiko
- Hvem tjener? Amerikansk og kinesisk kapital.

Vår overflod skaper en boomerang-effekt

- Kanskje er det vår velstandsutvikling vi får i retur i form av rumenske tiggere, illegale innvandrere, traumatiserte flyktninger?
- Økonomisk globalisering: penger flyttes fritt, men arbeidskraftens bevegelser må begrenses
- Kulturell globalisering: alle lever i samme mediale kultur: forbruk, reklame, musikk, TV, sport – som fattige ønsker å få del i.

Walter Benjamin om fremskrittet

- Angelus novus (Klee), den nye engel.
- Engelen blåses bakover av en storm kalt **fremskrittet**. Alt engelen kan se er fortiden, ikke fremtiden (bak engelens rygg). Ansiktet uttrykker skrekk over ødeleggelsene av nåtid og fortid som virvles opp i luften som små fragmenter.
  - Lenin: teknologien er fremskrittets lokomotiv
  - Nyliberalistene: kapitalen er fremskrittets lokomotiv
  - W. Benjamin: la oss trekke i nødbremsen!

Krig og politikk

- Clausewitz: "Krig er politikkenes forlengelse med andre midler"
- Toni Negri: "Politikk er krigens forlegelse med andre midler"
- I dag asymmetriske kriger, borgerkriger
- lavintensitetskriger, for å opprettholde et hegemoni
- Hva er årsakene? "Follow the money flow"
- Det handler til sist om kamp om goder som kan omsettes i kapital eller verdsettes som kapital

Krigens kostnader: ofrene

- for PTSD Danmark 1-2 %
- USA: 7,8 %   Algerie: Livstidsprevalens 37,4 %
- 40 års oppfølging av WWII-krigsfanger:
- 66 % hadde hatt PTSD, av disse:
- 29 % friske ved follow-up
- 39 % lette symptomer
- 24 % moderate symptomer
- 8 % uforandret PTSD

Krigens kostnader II: veteranene

- Dohrenwend & al 2006: Vietnamveteraner
- 18,7 % utviklet PTSD
- 9.1 % hadde PTSD 12 år etter krigen
- Hoge & al 2004: Irak-veteraner
- N: 894 (medlemmer av kampenhet)
- 89 % i kamp, 95 % vitne til død, lik
- 10 % PTSD, 7 % GAD eller depresjon

Post-politisk bio-politikk

- Politikken i ferd med å bli av-politisert – partiene står ikke for motstridende ideologier, men er valgkamp-maskiner som styrer etter meningsmålinger og kommunikasjonsrådgivere
- Bio-politikk: hovedfokus på potensielle trusler mot det sårbare menneske
- Risiko-, rettighets- og granskingssamfunnet
- Frykten blir det sentrale, som media spiller på og politikerne må håndtere
- Folke-styre – er "folket" subjekt eller objekt her?

Menneskerettigheter

- Kampen for universelle menneskeretter er svært viktig som norm, og hensynet til disse påberopes ofte av grupper både med og uten makt i dag
- Sergio Agamben: "Homo sacer" – vår respekt for menneskerettighetene kommer først til syne overfor de som er berøvet alle juridiske rettigheter: fanger i KZ-leirene og Gulag, Guantanamo og Abu Ghraib, illegale innvandrere, "fiendtlige stridende", papirløse flyktninger. Har man noen rettigheter bare i kraft av å være i live?
- Et paradoks: vi slåss for menneskerettigheter samtidig som vi berøver noen de samme rettighetene.

Den offentlige samtalen

- Fienden: den hvis fortelling vi enda ikke har hørt
- Håpet ligger i vår evne til lytte til og leve oss inn i den andres foretelling
- Mange kjemper for det gode i det offentlige rom, men betingelsene er ikke gode. Aviser, radio, TV er i dag avdelinger innenfor markedsorienterte "mediahus" som skal tjene penger. De "sosiale media" (Facebook, blogger osv.) er drivhus for subgruppedannelser hvor fordommer og hat kan vokse uhemmet og polariseringer øke.

Finnes det håp?

- Dersom demokratiet ikke skal smuldre opp må politikken igjen bli en åpen kamparena mellom verdibaserte samfunnssyn
- Det trenges engasjerte, ansvarlige samfunnsmedlemmer som ser det som sin plikt å søke kunnskap, reflektere over de grunnleggende verdivalgene i styret av samfunnet og engasjere seg både i enkeltsaker og i overordnede politiske veivalg.

W. Benjamin om at samfunnsteorien trenger et tillegg

- En sjakkspillende marionette, i tyrkiske klær og med vannpipe, ble hevdet å kunne vinne ethvert sjakkparti mot enhver motstander. I virkeligheten ble hendene ledet av en pukkelrygget dverg som satt gjemt under bordet. Marionetten = den historiske materialismen. Dvergen = "teologien, i dag nedbøyd og usynlig"
- Hvordan forstå "teologien"? Noe som kan erfares men ikke forklares? "Messiansk håp"?
- Bevissthet om menneskenes historie som en kamp mot barbari og for rettferdighet, trofasthet mot det gode på tross av alle nederlag